

DOI: [https://doi.org/10.32782/inclusive\\_economics.3-13](https://doi.org/10.32782/inclusive_economics.3-13)  
УДК 336.051

**Тімошенко Н. М.**

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів,  
Вінницький торговельно-економічний інститут  
Державного торговельно-економічного університету  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2677-9783>

**Гнидюк І. В.**

кандидат економічних наук, доцент,  
доцент кафедри фінансів,  
Вінницький торговельно-економічний інститут  
Державного торговельно-економічного університету  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6724-7740>

**Маршук Л. М.**

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів,  
Вінницький торговельно-економічний інститут  
Державного торговельно-економічного університету  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5374-1254>

## ФІНАНСОВА ІНКЛЮЗІЯ, ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

*У статті досліджено питання розвитку фінансової інклюзії в Україні та можливості застосування передового європейського досвіду, враховуючи напрями європейської інтеграції. Досліджено сутність фінансової інклюзії, визначено її основні складові елементи. На основі проведеного аналізу індексів фінансової грамотності та фінансової інклюзії, визначено найбільш проблемні категорії учасників фінансового ринку, які можуть стати перспективним джерелом акумуляції вільних коштів. Всі запропоновані заходи визначено згідно Стратегії розвитку фінансового сектору України та, зокрема, визначеної цілі – відповідальний інклюзивний фінансовий ринок. Визначено роль Національного банку України у процесі популяризації та поширення фінансової грамотності серед різних категорій населення. Зроблені висновки стосовно проблем і перспектив розвитку фінансової інклюзії в Україні.*

**Ключові слова:** фінансова інклюзія, доступність фінансових послуг, фінансова грамотність, відповідальний інклюзивний фінансовий ринок, фінансова обізнаність.

**Nataliia Timoshenko, Inna Hnydiuk, Lina Marshuk**

Vinnitsia Institute of Trade and Economics of  
State University of Trade and Economics

## FINANCIAL INCLUSION AS A STRATEGIC DIRECTION FOR THE DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL SECTOR OF UKRAINE

**Introduction.** Ukraine's financial system is currently developing in accordance with the Strategy for the Development of the Financial Sector of Ukraine, which was approved in 2023. The main mission of the NBU is to regulate the financial sector to ensure the accumulation, distribution and circulation of financial resources on the basis of financial stability and inclusion, cybersecurity and the dissemination of the latest technologies to promote the recovery of Ukraine's economy and support the welfare of citizens. Therefore, the issue of financial awareness of the population, the introduction of financial literacy elements in the everyday life of citizens, which affects the financial security of each individual and the state as a whole, is very acute. The **purpose** of the article is to identify financial market participants who, due to limitations in financial literacy, do not use all available financial opportunities in the financial market. **Results.** Based on the analysis of financial literacy and financial inclusion indices, the most problematic categories of consumers in the financial market are identified, which can become a promising source of accumulation of free funds. It has been determined that the development of financial inclusion requires additional measures among the elderly population, who need clear information about their financial capabilities and the basics of financial security. It is also determined that local governments are one of the participants in the financial market that does not use the existing financial instruments to finance their own budgets to the fullest extent. It is proposed to promote and encourage debt financing methods through local government bonds as opposed to bank loans. Ultimately, these tools have a number of advantages over others. **Conclusion.** Based on the above material, it can be concluded that financial inclusion is becoming a powerful tool for mobilising financial resources through financial market instruments in the current environment.

*The development of a financially knowledgeable consumer of financial products will have positive consequences for both the country's economic recovery and the population.*

**Key words:** *financial inclusion, access to financial services, financial literacy, responsible inclusive financial market, financial awareness.*

### **Постановка проблеми та її актуальність.**

Фінансова система країни – це основа відновлення країни у повоєнний період. Усі її сегменти різко реагують на виклики воєнного стану та мають бути адаптовані під реалії сьогодення.

Розвиток фінансової системи України у довоєнний період здійснювався згідно Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року. Але концепція, що реалізовувалась протягом 3,5 років була припинена та у серпні 2023 року введена в дію нова Стратегія розвитку фінансового сектору, що адаптована до викликів воєнного стану та повоєнного відновлення. Документ визначає основні стратегічні цілі розвитку фінансової системи та чільне місце системі їх реалізації надається фінансовій інклюзії.

### **Аналіз останніх досліджень і публікацій.**

Питання фінансової грамотності та обізнаності населення все частіше розглядаються у працях вітчизняних та закордонних вчених. Це свідчить про визнання фінансової інклюзії одним із перспективних та дієвих методів розвитку фінансової системи. Зокрема, розвиток, функціонування та основні проблеми фінансової інклюзії досліджувалися у працях таких вчених, як: О.М. Пахненко, С. Науменкова, О.Є. Верней, М. Відякін, Д.М. Гладких, Н.В. Захарченко та інші. Однак розгляд фінансової інклюзії як стратегічна ціль розвитку фінансового сектору є недостатньо вивченим та потребує більшого аналізу.

**Метою статті** є визначення пріоритетних напрямів розвитку фінансової інклюзії, як частини стратегічних цілей розвитку фінансової системи.

### **Виклад основного матеріалу дослідження.**

Фінансова система України в нинішніх умовах розвивається згідно Стратегії розвитку фінансового сектору України, яку було затверджено у 2023 році. Основна місія – регулювання фінансового сектору забезпечує акумулювання, розподіл й обіг фінансових ресурсів на засадах фінансової стабільності та інклюзії, кібербезпеки та поширення новітніх технологій для сприяння відновленню економіки України та підтримки добробуту громадян.

У стратегії визначено п'ять головних цілей: забезпечення макроекономічної стабільності; гарантування фінансової стабільності; спрямованість фінансової системи на відновлення країни; забезпечення доступу до сучасних фінансових послуг; підвищення інституційної спроможності регуляторів та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [7].

Звісно, що в нинішніх умовах економіка та фінансова система мають працювати та удосконалюватися

з метою відновлення країни. в сучасних умовах економіка та фінансова сфера мають активно працювати та постійно вдосконалюватися для досягнення відновлення країни. Основною стратегічною метою є розвиток відповідального та інклюзивного фінансового ринку. Це означає реалізацію таких напрямків, як забезпечення доступності та відкритості фінансового сектору, зміцнення регулювання поведінки учасників фінансового ринку, впровадження систематичного розкриття інформації про зв'язки з державою-агресором та іншими державами ризикової зони, спрощення процедур дистанційного залучення та обслуговування клієнтів фахівцями на ринках капіталу, надання відповідальних цифрових сервісів з боку Національного банку, поліпшення розкриття інформації в електронному вигляді відповідно до стандартів звітності, а також підвищення фінансової грамотності серед населення та підприємців [7].

У Звіті за результатами дослідження від Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні у 2021» визначено, що фінансова грамотність і фінансова інклюзія є взаємодоповнюючими поняттями. Фінансова система не може ефективно функціонувати, якщо населення не користуватиметься фінансовими послугами. І ця теза справедлива і для заощаджень, і для кредитування, і для інвестування. Звісно, що користувачі фінансовими послугами мають бути фінансово грамотними, оскільки лише в цьому разі фінансова система функціонуватиме стабільно [10].

Та варто зауважити, що у новій стратегії розвитку фінансової системи України фінансова інклюзія може розглядається не як окреме поняття, а як напрям розвитку фінансового ринку. Тобто, усі сегменти фінансового ринку України мають стати доступними та зрозумілими для усіх верств населення. Фінансовий ринок включає: валютний ринок; ринок кредитів; ринок цінних паперів; ринок фінансових послуг.

Якщо розглядати кожен сегмент фінансового ринку окремо, то можна знайти ті його частини, з якими населення не обізнане та в свою чергу не використовує його можливості на повну потужність.

За даними Світового банку фінансова доступність є ключовим засобом зменшення бідності та підвищення добробуту. Фінансова інклюзивність означає, що окремі особи та підприємства мають доступ до корисних і доступних фінансових продуктів і послуг, які відповідають їхнім потребам – транзакції, платежі, заощадження, кредити та страхуван-

ня – які надаються відповідально та стабільно. Фінансова доступність була визначена як фактор, що сприяє досягненню 7 із 17 цілей сталого розвитку. G20 взяла на себе зобов'язання просувати фінансову доступність у всьому світі та підтвердила свою відданість реалізації Принципів високого рівня G20 для цифрової фінансової доступності [1].

Дотримуючись світових тенденцій щодо впровадження фінансової інклюзії Національний банк України також реалізує цю програму, постійно корегуючи методи реалізації фінансової доступності та фінансової грамотності.

Національний банк України частково оновив інституційну Стратегію, доповнивши її заходами, спрямованими на розширення фінансової інклюзії та забезпечення безбар'єрності фінансового сектору. Через реалії воєнного часу значення цих ініціатив для української фінансової системи підвищується. Саме тому Стратегія НБУ насамперед фокусується на актуальних проблемах, однією з яких є робота з реінтеграції та відновлення фінансової інфраструктури на прифронтових та деокупованих територіях [6].

Відповідно перелік пріоритетних завдань регулятора (в межах цілі «Фінансова система працює на відновлення країни») доповнився низкою заходів, спрямованих на полегшення отримання фінансових послуг:

– насамперед зазначені заходи стосуватимуться забезпечення фізичної доступності отримання фінансових послуг для клієнтів, зокрема людей з інвалідністю. З цією метою Національний банк планує стимулювати приведення відділень фінансових установ у відповідність до рекомендацій щодо безбар'єрності;

– також заплановано зміни в напрямі запровадження кращої світової практики для поліпшення надання дистанційних фінансових послуг, наприклад, для людей з інвалідністю без їх фізичної присутності у відділеннях. Ключову роль у полегшенні доступу до фінансових послуг і підвищенні фінансової незалежності людей з інвалідністю повинні відігравати інновації в банківському та фінансовому секторах.

Реалізація зазначених заходів буде тісно пов'язана з подальшим розвитком ініціативи «Power banking 2.0». Зокрема йдеться про забезпечення безперервного та сталого доступу всіх громадян до фінансових послуг на територіях, що межують з активними бойовими діями, територіях з низькою фінансовою інклюзією та деокупованих територіях. За ініціативи регулятора банки спрямують свої зусилля на швидке відновлення послуг на деокупованих територіях, зокрема, шляхом розвитку мобільних відділень, розміщення більшої кількості банкоматів, залучення комерційних агентів з надання фінансових послуг, розширення мережі відділень. Також Національний банк розробив план дій для забезпечення роботи сервісу

«готівка на касі» на деокупованих територіях, який банки впроваджуватимуть разом із торговельними установами одночасно з відновленням фінансової інфраструктури на цих територіях [6].

В визначених пріоритетах впровадження фінансової інклюзії слід виділити різних споживачів фінансових послуг, що впливає на саму реалізацію концепції та вибір методів (рис. 1).

Згідно рисунку 1 бачимо, що споживачами на фінансовому ринку є різні категорії осіб. Кожна із цих категорій має свій рівень фінансової обізнаності, тому розглянемо дії Національного банку та держави щодо впровадження фінансової інклюзії серед різних категорій споживачів.

Національний банк зацікавлений у охопленні фінансовими послугами якомога ширших верств населення зокрема, представників мікробізнесу, жителів сільських районів, із низьким рівнем доходів, людей із обмеженими можливостями та похилого віку. Тому з цього року впроваджуються нові моделі поширення культури фінансової грамотності серед населення.

Зокрема, у 2025–2026 роках Міністерство освіти і науки України вводить у шкільну програму для 8 та 9 класів обов'язковий предмет «Підприємництво та фінансова грамотність». До цього предмета Національний банк підготував спеціальну модельну навчальну програму, яка вже отримала гриф Міністерства освіти і науки України [9].

У 2023 НБУ разом з Опендатабот проводили опитування, яке показало, що однією з найменш фінансово обізнаних категорій населення є люди старші 60 років. Їх індекс фінансової грамотності становить 11,6 балів, водночас загалом по Україні цей показник сягає 12,3 балів. Найчастіше до рук платіжних шахраїв, які представляються працівниками банків, державних органів, міжнародних організацій, потрапляють саме люди старшого віку – через низький рівень фінансових знань та високий ступінь довіри до незнайомих. Саме тому цю категорію користувачів групують в окрему категорію, для якої шукають відповідні формати та канали донесення інформації. На основі цих досліджень було прийнято рішення про випуск безкоштовної соціальної газети «Фінансова мудрість», завдяки якій люди старшого віку зможуть поліпшити фінансову обізнаність. Вона містить інформацію про користування фінансовими послугами, захист прав споживачів фінансових послуг, правила безпечних розрахунків платіжною картою, захист від платіжного шахрайства тощо [5].

Згідно даних рисунку 1 маємо ще одну категорію споживачів послуг на ринку – це органи місцевої влади. В умовах децентралізації місцевих бюджетів та під впливом воєнного стану в країні особливо чутливим є питання наповнення бюджетів громад.



Рис. 1. Розподіл споживачів на фінансовому ринку

Джерело: складено авторами

Місцеві громади можуть використовувати різні методи фінансування, що не заборонено законом. Це і грантові проекти, підтримка підприємницької діяльності в регіоні тощо. Хоча в нинішніх умовах варто звернути увагу й на місцеві запозичення, як альтернативне джерело фінансування.

Дослідження Інституту аналітики та адвокації демонструє, що за період воєнного стану лише 7 міських рад скористалися залученням кредиту для фінансування потреб бюджету, а також 10 гарантії отримали комунальні підприємства від місцевих рад для залучення кредиту. Натомість облігації внутрішніх місцевих позик не випускалися з 2021 року. Водночас у листопаді минулого року ВРУ внесла зміни до законодавства, якими надала право здійснювати місцеві внутрішні запозичення сільським та селищним радам [4].

Здійснення запозичень шляхом емісії облігацій внутрішніх місцевих позик відбувається після отримання наказу Мінфіну про погодження обсягу та умов запозичення з урахуванням Положення про порядок емісії облігацій внутрішніх місцевих позик та їх обігу, затвердженого Рішенням НКЦПФР від 14 червня 2018 року № 391 (зі змінами). Облігації внутрішніх місцевих позик належать до групи боргових цінних паперів (підпункт 2 частини сьомої статті 8 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки») [3].

Україна має досить малий досвід у використанні місцевих запозичень. Натомість значний досвід, який можна запозичити, із використання місцевих

облігаційних позик існує у розвинутих країнах, серед яких виділяються США та значна частка Європейських країн. Наприклад, Великобританія та Нідерланди емітують щороку муніципальних облігацій на декілька мільярдів фунтів стерлінгів та євро відповідно. Відбувається зростання використання муніципальних облігацій в Японії та країнах Азії. Якщо порівнювати країни Європи та США, то можна дійти висновку, що:

– основними інвесторами муніципальних облігацій в Європі є комерційні банки, на відміну від США, де такими переважно є фізичні особи;

– на протиположність США, в Європі поширена практика муніципальних запозичень на зовнішніх ринках; у США надається перевага внутрішньому ринку [12, с. 883].

Крім того, залучення коштів шляхом розміщення облігацій має певні переваги перед одержанням банківських кредитів, а саме:

1) облігації здебільшого дешевші, ніж банківські кредити;

2) умови кредитного фінансування стабільні та залежать не від фінансової політики банку, а від умов, визначених емітентом облігацій, хоча ці умови можуть змінюватися;

3) позичальник (емітент) незалежний від кредитодавця (інвестора), він не пов'язаний з ним прямими договірними відносинами;

4) емітенту не обов'язково потрібна застава під залучені позикові кошти, хоча облігації можуть бути як забезпеченими, так і незабезпеченими;



5) залучені від розміщення облігацій позикові кошти не зараховуються на валовий дохід емітента, тобто не оподатковуються податком на прибуток [11, с. 15].

**Висновки.** На підставі викладеного матеріалу робимо висновок про те, що фінансова інклюзія стає в сучасних умовах є потужним інструментом мобілізації фінансових ресурсів через інструменти фінансового ринку. Розвиток фінансово обізнаного споживача фінансових продуктів матиме позитивні наслідки як для відновлення економіки країни, так і для населення.

Згідно з нашим дослідженням бачимо, що особливу увагу у розвитку фінансової інклюзії слід приділити особам похилого віку, адже через їхню обмеженість у фінансовій грамотності держава втрачає суттєве джерело робочого капіталу. Тому, для такої

категорії осіб слід зосередитись на організації тренінгових центрів, що будуть проводити відповідні заходи. Також варто розглянути можливість розробки та популяризації мобільних додатків та телеграм каналів, що будуть навчати основним правилам фінансової грамотності та надавати консультативну допомогу при вирішенні тематичних питань.

За матеріалами нашого дослідження ми приділили увагу ще одним учасникам фінансового ринку – це місцеві органи влади. В умовах бюджетної децентралізації варто розглядати та популяризувати облігації внутрішньої місцевої позики альтернативним джерелом фінансування, що має багато переваг та стане ще одним стимулом для акумуляції тимчасово вільних коштів різних категорій населення територіальних громад.

### Література:

1. The World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion>
2. Винник Р. Розвиток фінансової інклюзії в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. № 31. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/714> (дата звернення: 06.03.2024).
3. Здійснення місцевих запозичень та надання місцевих гарантій : інформаційно-роз'яснювальний коментар. URL: <https://decentralization.ua/news/17480>
4. Місцеві запозичення: як отримати кошти на відновлення громади. URL: <https://decentralization.ua/news/17663>
5. НБУ, ПриватБанк та БО «БФ «Життєлюб» створили газету з фінансової грамотності для людей старшого віку. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/nbu-privatbank-ta-bo-bf-jityyelyub-stvorili-gazetu-z-finansovoyi-gramotnosti-dlya-lyudey-starshogo-viku>
6. Стратегія Національного банку України. URL: [https://bank.gov.ua/admin\\_uploads/article/Strategy\\_NBU.pdf?v=7](https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_NBU.pdf?v=7) (дата звернення: 06.03.2024).
7. Стратегія розвитку фінансового сектору України. URL: [https://bank.gov.ua/admin\\_uploads/article/Strategy\\_finsector\\_NBU.pdf?v=4](https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_finsector_NBU.pdf?v=4) (дата звернення: 06.03.2024).
8. Тимків А., Сидор Г. Фінансова інклюзія як складова відновлення економіки України. *Інклюзія і суспільство*. 2022. № 1. С. 5–14.
9. У Києві відбулася перша конференція з фінансової грамотності FinLit Forum. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/u-kiyevi-vidbulasya-persha-konferentsiya-z-finansovoyi-gramotnosti-finlit-forum>
10. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні у 2021. Звіт за результатами дослідження. URL: [https://bank.gov.ua/admin\\_uploads/article/Research\\_Financial\\_Literacy\\_Inclusion\\_Welfare\\_2021.pdf?v=4](https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf?v=4)
11. Козак В.І., Москвін С.О., Посполітак В.В. Фінансові інструменти: емісія муніципальних облігацій : наук.-практ. посіб. Київ : DESPRO, 2019. 142 с.
12. Шульц Е.П. Місцеві запозичення: сутність, види та міжнародний досвід. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 14. С. 880–884.
13. Парубець О.М., Садчикова І.В., Кальченко О.М., Тарасенко О.О. Фінансова інклюзія як інструмент доступності населення до ринку фінансових послуг країн ЄС. *Економіка. Фінанси. Право*. 2022. № 1/1. С. 11–16.

### References:

1. The World Bank. Available at: <https://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion>
2. Vynnyk R. (2021) Rozvytok finansovoi inkluzii v Ukraini [Development of financial inclusion in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, no. 31. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/714> (accessed March 6, 2024).
3. Zdiisnennia mistsevykh zapozychen ta nadannia mistsevykh harantii: informatsiino-roziasniuvalniy komentar [Implementation of local borrowing and provision of local guarantees – informative and explanatory comment]. Available at: <https://decentralization.ua/news/17480>
4. Mistsevi zapozychennia: yak otrymaty koshty na vidnovlennia hromady [Local borrowing: how to get funds for community recovery]. Available at: <https://decentralization.ua/news/17663>
5. NBU, PryvatBank ta BO "BF "Zhyttieliub" stvoryly hazetu z finansovoi hramotnosti dlia liudei starshoho viku [The National Bank of Ukraine, PrivatBank and BF "Zhyttelyub" created a newspaper on financial literacy for older people]. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/nbu-privatbank-ta-bo-bf-jityyelyub-stvorili-gazetu-z-finansovoyi-gramotnosti-dlya-lyudey-starshogo-viku>
6. Stratehiia Natsionalnoho banku Ukrainy [Strategy of the National Bank of Ukraine]. Available at: [https://bank.gov.ua/admin\\_uploads/article/Strategy\\_NBU.pdf?v=7](https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_NBU.pdf?v=7) (accessed March 6, 2024).

7. Stratehiia rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy [Strategy for the development of the financial sector of Ukraine]. Available at: [https://bank.gov.ua/admin\\_uploads/article/Strategy\\_finsector\\_NBU.pdf?v=4](https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_finsector_NBU.pdf?v=4) (accessed March 6, 2024).
8. Tymkiv A., Sydor H. (2022) Finansova inkluziia yak skladova vidnovlennia ekonomiky Ukrainy [Financial inclusion as a component of economic recovery of Ukraine]. *Inkluziia i suspilstvo- Inclusion and society*, no. 1, pp. 5–14.
9. U Kyievi vidbulasia persha konferentsiia z finansovoi hramotnosti FinLit Forum [The first FinLit Forum conference on financial literacy took place in Kyiv]. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/u-kiyevi-vidbulasya-persha-konferentsiya-z-finansovoyi-gramotnosti-finlit-forum>
10. Finansova hramotnist, finansova inkluziia ta finansovyi dobrobut v Ukraini u 2021. Zvit za rezultatamy doslidzhennia [Financial literacy, financial inclusion and financial well-being in Ukraine in 2021. Research report]. Available at: [https://bank.gov.ua/admin\\_uploads/article/Research\\_Financial\\_Literacy\\_Inclusion\\_Welfare\\_2021.pdf?v=4](https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf?v=4)
11. Kozak V. I., Moskvyn S. O., Pospolityak V. V. (2019) Finansovi instrumenty: emisiia munitsypalnykh obliatsii [Financial instruments: issue of municipal bonds]: nauk.-prakt. posib. Kyiv: DESPRO, p. 142.
12. Shults E. P. (2016) Mistsevi zapozychennia: sutnist, vydy ta mizhnarodnyi dosvid [Local borrowing: essence, types and international experience]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national economic problems*, no. 14, pp. 880–884.
13. Parubets O. M., Sadchykova I. V., Kalchenko O. M., Tarasenko O. O. (2022) Finansova inkluziia yak instrument dostupnosti naselennia do rynku finansovykh posluh krain YeS [Financial inclusion as a tool for population accessibility to the financial services market of EU countries]. *Ekonomika. Finansy. Pravo. – Economy. Finances. Right*, no. 1/1, pp. 11–16.

Стаття надійшла до редакції 07.03.2024 р.